

Râşid), Beyrut 1997, I, 357, 358, 374, 383; Tefvîk Fehd, "İlmü'n-nebât ve'z-zirâfa", a.e., III, 1082-1084; Ahmed et-Tâhirî, *et-Tab ve'l-filâha fi'l-Endelüs beyne'l-hikme ve'l-tecrib*, Dârülbeyzâ 1997, s. 18, 87, 91, 94, 130; S. M. Imamuddin, "al-Filâhah (Farming) in Muslim Spain", *IS*, I/4 (1962), s. 55, 58, 59, 69, 74; Mustafa Abdülkâdir Guneymât, "Te'sîru 'ilmi'l-fikh fi'l-bahş ve't-te'lifi'l-filâhi 'inde'l-Endelüsiyyîn", *Dirâsât*, XXXIII/1, Amman 2006, s. 21-22, 23, 24, 25, 26, 27; Ahmed et-Tâhirî – Hânî Muhyiddin Atıyye, "İbn Haccâc el-İşbilî", *Mv.AC*, VI, 189-194.

AHMET ÖZEL

İBN KEYGALAĞ

(ابن كينغلاغ)

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Keygalağ
(ö. 323/935'ten sonra)

Abbâsiler'in

Türk asıllı kumandanlarından.

258 (872) yılı civarında Bağdat'ta doğdu. Babası Keygalağ (Kayıçlığ, Keyağlağ, Keyoğulluğ) Abbâsiler'in Dimaşk valilerinden olup Halife Mühtedî-Billâh'ın hal'inde önemli rol oynamıştı. Halencî (Halîcî) adlı bir kişinin isyanı üzerine Halife Müktefî-Billâh, Dimaşk ve Ürdün âmili Ahmed b. Keygalağ kumandasındaki bir orduyu Mısır'a sevketti (Safer 293 / Aralık 905). İbn Keygalağ, Arış yakınlarında meydana gelen savaşta ağır bir yenilgiye uğrayınca Bağdat'tan takviye birlikleri gönderildi. Bunların içinde İbn Keygalağ'ın kardeşi İbrâhim de vardı. Karmatî liderlerinden Zikreveyh b. Mihreveyh, oğlu Sâhibü's-Şâm Hüseyin'in (Hasan) katlinden sonra Ebû Gânim Nasr Abdullah b. Saîd'i Suriye'ye gönderip çeşitli kabilelerden destek alarak bölgeye hâkim olmasını istedi. Dimaşk ve Ürdün âmili Ahmed b. Keygalağ'ın Mısır'a gönderilmesini fırsat bilen Abdullah b. Saîd Busrâ, Ezriât ve Beseniye'yi işgal edip çocuk ve kadınları esir aldı, çok sayıda ganimet elde etti. Ardından Dimaşk üzerine yürüyerek şehri ele geçirmek istedi ve İbn Keygalağ'ın Dimaşk nâibi Sâlih b. Fazl'ı bozguna uğratarak öldürdü. Fakat Dimaşklılar şehri müdafaa ettikleri için Dimaşk'a giremedi. Oradan Taberiye'ye hareket eden Karmatîler, İbn Keygalağ'ın Ürdün nâibi olan Yûsuf b. Ahmed'i de katledip çevreyi yağmaladılar (293/906).

Cihad gayesiyle yola çıkan İbn Keygalağ Muharrem 294'te (Ekim 906) Tarsus'tan Bizans topraklarına girdi. Yaklaşık 5000 kişiyi esir aldı ve çok miktarda ganimet ele geçirdi. Bizans kuvvetleri kumandanı eman dileyip müslüman oldu (İbnü'l-Esîr, VII, 552). 7 Rebiülevvel 302'de de (30 Eylül

914) Ebû Ali Ebû Zünbûr b. Ahmed el-Mâzerâi ve Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Mâzerâi ile birlikte Mısır'a gitti. Ramazan 302'de (Mart-Nisan 915) Suriye'ye gönderilip Dimaşk ve Halep valiliğine tayin ediliyorsa de ertesi yıl azledildi. Aynı yıl Mûnis el-Muzaffer ile birlikte, Abbâsî Halifesi Muktedir-Billâh'a isyan eden Hüseyin b. Hamdân b. Hamdûn'u itaat altına almak üzere el-Cezîre'ye gönderildi. Hüseyin b. Hamdân af dilediyse de Abbâsî ordusu onu takip edince İrmîniye'ye kaçtı. Ardından Muktedir-Billâh, İbn Keygalağ'ı Mısır'a vali tayin etti. Ancak İbn Keygalağ Mısır'a gitmeyip yerine nâib gönderdi. 312 Muharreminde (Nisan 924) tekrar Dimaşk valiliğine getirildi ve yine ertesi yıl azledildi.

Hâcib Nasr, Karmatîler ile mücadele için çıktığı seferde hastalanınca yerine Ahmed b. Keygalağ'ı vekil tayin etti. Karmatîler onun karşısında tutunamayıp çöllere kaçtı (316/928). İbn Keygalağ aynı yıl Hemedan ve Nihâvend, 317'de (929) Halep (İbnü'l-Adîm, I, 101), 319'da da (931) İsfahan valiliğine tayin edildi. Leşkerî adlı Deylem asıllı bir kumandan İbn Keygalağ'ı mağlûp ederek İsfahan'a girdi. O da otuz süvariyle birlikte İsfahan köylerine sığındı. Leşkerî, az sayıdaki askeriyile İsfahan civarında dolaşırken İbn Keygalağ'ın adamları tarafından yakalandı. O sırada yetmiş yaşlarında olan İbn Keygalağ, Leşkerî'yi bizzat kendisi öldürdü. Bunu duyan askerleri ağırlıklarını bırakıp İsfahan'ı terkettiler. İbn Keygalağ'ın ilerlemiş yaşına rağmen elde ettiği başarı takdirle karşılandı ve Halife Muktedir-Billâh'ın nezdinde itibarı arttı. Halife kendisine hil'at, gerdanlık ve bilezik verdi (Arîb b. Sa'd, XI, 139-141). Mûnis el-Muzaffer'in Halife Muktedir-Billâh ile yaptığı savaşta halifenin sağ cenah kuvvetlerine kumanda eden İbn Keygalağ savaş sırasında esir düştü (a.g.e., XI, 150).

İbn Keygalağ, 9 Şevval 321 (2 Ekim 933) tarihinde Halife Kâhir-Billâh tarafından Muhammed b. Tuğç'un yerine ikinci defa Mısır valiliğine tayin edildi. Ancak o Mısır'a gitmeyip nâibi Ebû'l-Feth Muhammed b. İsa en-Nûşerî'yi gönderdi (Kindî, s. 282). Ertesi yıl kendisi de Mısır'a gitti. Halife Râzî-Billâh (934-940) daha sonra Ahmed'i azledip tekrar Muhammed b. Tuğç'u Mısır valiliğine getirdi ve Muhammed b. Tuğç 23 Ramazan 323'te (26 Ağustos 935) Mısır'a girdi (İbn Hallikân, V, 58, 62). İbnü'l-Esîr, İbn Keygalağ'ın 324'te (936) Mısır valiliğinden azledildiğini söylerse de (el-Kâmil, VIII,

328) bu bilgi diğer kaynaklarca teyit edilmemektedir. İbn Keygalağ'ın 323 (935) yılından sonraki bir tarihte vefat ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi aynı zamanda edip ve şairdi. Onun şiirlerinden bazı örnekler günümüze ulaşmıştır (Seâlibî, I, 121-122; İbn Hallikân, V, 62-63).

BİBLİYOGRAFYA :

Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), X, 111, 115, 121, 122, 130, 134; Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât* (nşr. Rhuvon Guest), Kahire, ts. (el-Fârûku'l-hadîse li't-tibâa ve'n-neşr), s. 269, 273, 279, 282-286; Arîb b. Sa'd, *Şilatü Târîhi'l-Taberî* (Taberî, *Târîh* [Ebû'l-Fazl], XI içinde), s. 18-19, 22, 24, 28, 52, 120, 138-141, 150; Seâlibî, *Yetimetü'd-dehr*, I, 121-122; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 228, 305, 310, 316, 332, 336, 371, 517, 540-541, 552; VIII, 93, 182, 200, 228, 229, 328; İbnü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb min Târîhi Haleb* (nşr. Süheyl Zekkâr), Dimaşk 1418/1997, I, 99, 101; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 58, 62-63; Zirikî, *el-A'lâm*, I, 81-82; Bedrân, *Tehzîbü Târîhi Dimaşk*, I, 441-442; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 179; Süheyl Zekkâr, *Ahbarü'l-Karâmiya*, Dimaşk 1402/1982, s. 26, 51, 351; Hasan Yûsuf Eşküri, "İbn Keygalağ", *DMBİ*, IV, 533-534.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

İBN LÜB

(ابن لب)

Ebü Saîd Ferec b. Kâsim
b. Ahmed b. Lüb (Leys) el-Gırnatî
et-Tağlibî (es-Sa'lebi)
(ö. 782/1381)

Endülüslü fakih ve âlim.

701 (1302) yılında Benî Ahmer (Nasrîler) Devleti'nin başşehri Gırnata'da doğdu. Hayatına dair fazla bilgi yoktur. Muhtemelen babası da ilimle meşgul olan İbn Lüb, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Kaycâtî'den kıraat-i seb'a okudu ve çeşitli ilimler tahsil etti. Vefatına kadar ayrılmadığı bu hocasından icâzet aldı. Ayrıca Ebû İshak İbrâhim b. Muhammed b. Ebû'l-Âsî, İbnü'z-Zeyyât el-Kelâî, Muhammed b. Ali b. Selmûn, Ebû Abdullah Muhammed b. İbrâhim el-Beyyânî, Muhammed b. Câbir el-Vâdîâşî, İbnü'l-Fahhâr el-İlbîrî gibi hocalardan kıraat, Arapça, hadis, tefsir ve fıkıh okuyup icâzet aldı. Nasrî hükümdarı Ebû'l-Haccâc I. Yûsuf tarafından Gırnata büyük camisinde hatiplik görevine tayin edildi. Bu camide yıllarca süren ders halkasının yanında yine I. Yûsuf'un 750'de (1349) inşa ettirdiği, Endülüste ilk medrese kabul edilen Nasriyye Medresesi'nde 754'te (1353) vefat eden İbnü'l-Fahhâr'dan sonra hoca oldu. Gırnata'da pek çok âlim kendisinden ders aldı. Bu sebeple "şeyhü's-şüyüh" diye anılır. Yetiştirdiği ve icâzet verdiği talebeler arasında

Ebû İshak İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, İbnü'l-Ahmer, Lisânüddin İbnü'l-Hatîb, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ahmed es-Serrâc el-Fâsî, Ebû Yahyâ İbn Âsım el-Kaysî ve kardeşi Ebû Bekir İbn Âsım, Ebü'l-Kâsım İbn Sirâc, Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Haşşâb, İbn Zümrek, İbn Allâk gibi âlimler bulunmaktadır. İbn Lüb 18 Zilhicce 782 (15 Mart 1381) tarihinde vefat etti. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi 783 olarak verilmektedir.

Kıraat, Arap dili ve edebiyatı, nazım ve nesir, aruz, nahiv, fıkıh, usûl-i fıkıh, ferâiz, tefsir, hadis, kelâm gibi pek çok ilimle meşgul olan İbn Lüb bu alanlarda kitap, risâle ve kasideler yazmakla birlikte özellikle fıkıh, kıraat ve Arap edebiyatında temayüz etmiştir. Gırnata'da dönemin fetva mercii konumuna gelmiş ve "Gırnata müftüsü" olarak nitelendirilmiş, şûra meclisinin danıştığı isimlerden biri olmuş, müteahhir Mâlikî kaynaklarında görüş ve fetvalarına atıflar yapılmıştır. Fetva usulünde Mâlikî mezhebindeki yerleşik metodu takip etmekle birlikte bazı fetvalarında klasik Mâlikî görüşlerinden ayrılır. Kaynaklarda İbn Lüb'den övgüyle söz edilir, çeşitli ilim dallarında üstün bir seviyeye ulaştığı için "mütefennin" diye nitelenir. İbn Lüb'ün hem halk hem âlimler nezdinde büyük saygı gördüğü, şöhretinin sadece Endülüs'te değil Mağrib'de de yayıldığı, insanların helâl-haram konusunda onun fetvalarına göre amel ettiği, ayrıca güzel konuştuğu, hâfızasının kuvvetli, muhakeme gücünün yüksek, ihlâslı, güzel ahlâka sahip bir kişi olduğu nakledilmektedir. Onun hakkında kaynaklarda yer alan bu ifadeleri *el-İhâta* adlı eserinde benimseyen talebesi Lisânüddin İbnü'l-Hatîb daha sonra yazdığı *el-Ketîbetü'l-kâmine*'de hocasını yeren ifadelerle yer verir. Bu durum, Nasrîler'in veziri iken düşmanlarının husumeti neticesinde Gırnata'dan kaçıp Merinîler'e sığınmak zorunda kalan İbnü'l-Hatîb'in Gırnata'da kalan hocası ile muhalif saflarda bulunmasıyla açıklanabilir.

İbn Lüb'den Arapça ve fıkıh tahsil eden, İbnü'l-Hâcib'in fıkıh usulüne dair risâlesini tek bir mecliste kendisine arz ederek icâzet alan Şâtîbî, özellikle *el-İfâdât ve'l-İnşâdât*'ta hocasına çokça atıfta bulunur. Ancak Şâtîbî'nin çalışmaları ilerledikçe dönemin diğer âlimleriyle olduğu gibi İbn Lüb ile de aralarında anlayış farkı ortaya çıkar. Hocasının "fetva isteyen kişiyi zora koşmama" şeklindeki prensibini benimseydiğini söyleyen Şâtîbî buna rağmen bazı fetvalarında İbn Lüb'e muhalefet eder. Nitekim Şâtîbî'ye göre daha gelenekçi bir tutum izleyen İbn Lüb de Endülüs'te

yerleşmiş bazı uygulamaları bid'at olarak niteleyen Şâtîbî'yi zaman zaman sert bir dille eleştirir. İki âlim arasındaki tartışmalar kaynaklarda zikredilmiş ve reddiyelere konu olmuştur (İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *Fetâvâ*, neşredeninin girişi, s. 61-62; Mevâk, s. 59-64, 99; Venşerîsî, I, 297-298; ayrıca aş. bk.).

Eserleri. 1. *Fetâvâ*. Kaynaklarda İbn Lüb'b'e bu adla bir eser atfedilmekle birlikte onun nevâzil ve fetvalarının kendisi tarafından düzenlendiği bilinmemektedir. Çoğu sorulan sorulara cevap olarak yazılan bu fetvalar, Gırnatalı âlimlerin nevâzilini bir araya getirmeyi hedefleyen IX. (XV.) yüzyıl âlimi İbn Tarkât'ın derlemesi içinde günümüze ulaşmıştır. Mâlikî nevâzil eserlerinde ve özellikle Venşerîsî'nin *el-Mi'yar'ında* çokça atıf yapılan İbn Lüb'b'ün fetvalarını Hüseyin Muhtârî ve Hişâm er-Râmî tahkik ederek *Takrîbü emeli'l-ba'îd fi nevâzili'l-üstâz Ebî Sa'îd* adıyla yayımlanmıştır (Beyrut 2004). 2. *Şerhu Kaşideti'l-luğziyye fi'l-mesâ'ili'n-naḥviyye. el-Kaşideti'n-nûniyye fi'l-ehâci ve'l-elğâzi'n-naḥviyye* adıyla da bilinen kasidenin yine İbn Lüb'b'e ait şerhi önce İbn Hişâm en-Nahvî'ye nisbet edilerek yayımlanmış (Bağdat 1963), ardından Ayyâd es-Sübeytî tarafından İbn Lüb'b'e aidiyeti belirlenerek neşredilmiştir (*Mecelle-tü'l-Baḥsi'l-ilmî ve't-türâsi'l-İslâmî*, sy. 6 [Mekke 1403-1404], s. 369-417). 3. *Kitâb fi'l-bâ'î'l-muvaḥḥade. Risâletü ta'yîni maḥalli duḥuli'l-bâ' min mef'ûley bedel ve ebdel ve mâ yercî'u ileyhimâ fi'l-mâdde li-Ebî Sa'îd Ferec b. Kâsım b. Lüb el-Ġrnâḫî* ismiyle kaydedilen risâle Arap gramerinde "bâ" harfinin iki mef'ûle dahil oluşuyla ilgilidir (nşr. Ayyâd es-Sübeytî, *Buḥûşü Külliyyeti'l-luğati'l-Arabiyye*, II/2 [Mekke 1404-1405], s. 515-538). 4. *Kaşide tâ'iyye fi'r-red 'ale'l-kâ'ilin bi-halk'i'l-ef'âl*. Bir yahudinin kader konusundaki sorularını içeren şiirine reddiye olarak yazılmış on beyitten ibaret bir kasidedir. Kendisinin şerhettiği bu kasidede İbn Lüb her beyitte görüşünü bir âyetle delillendirir ve Ehl-i sünnet'in kader anlayışını savunur. Daha sonra yazdığı şerhte kasidenin bazı bölümlerini yanlış yorumladıklarını düşündüğü diğer reddiye yazarlarına cevap verir. İbn Lüb'b'ün bu şerhte cevap verdiği kişinin Şâtîbî olduğu iddia edilmiştir (Hayât Kâre, sy. 16 [2009], s. 187). Pek çok kaynakta nakledilen kaside, reddiye konu olan şiir ve üzerine yazılan diğer reddiyelerle birlikte Hayât Kâre tarafından yayımlanmıştır (bk. bibl.). 5. *Yenbû'u'l-ayni's-serre fi tefri'i mes'eleli'imâme bi'l-ücre* (nşr. Kutb

er-Reysûnî, Beyrut 2005). 6. *ed-Du'â' iş-ş-şalavât 'ale'l-hey'eti'l-ma'rûfe*. Şâtîbî'nin, namazdan sonra imanın cemaate dua yaptırması uygulamasının bid'at olduğu yönündeki fetvasına reddiye olarak yazılmıştır. Venşerîsî, âlimler arasında geçen konuyla ilgili tartışmaları aktarırken bir kısmını naklettiği eserin adını *Lisânü'l-ezkâr* (*Beyânü'l-ezkâr?*) ve *d-da'avât mimmâ şurî'a fi edbâri's-şalavât* şeklinde kaydeder (*el-Mi'yârü'l-mu'rib*, I, 297). Hem İbn Lüb'b'ün hem Şâtîbî'nin öğrencisi olan Ebû Yahyâ İbn Âsım'ın İbn Lüb'b'ün bu eseri için bir reddiye kaleme alarak Şâtîbî'yi desteklediği nakledilmektedir (Makkarî, V, 514). 7. *el-Ecvibetü's-semâniye. el-Ecvibe* adıyla günümüze ulaşan ve İbn Lüb'b'e izâfe edilen eser kaynaklarda bahsedilen *el-Ecvibetü's-semâniye* olabilir (*el-Fihrisü's-şâmil*, I, 103-104). 8. *Risâletün fi'l-fıkh*. Ziriklî, Rabat Kütüphanesi'nde İbn Lüb'b'ün fıkha dair iki risâlesinin bulunduğunu söyler (*el-A'lâm*, V, 140). 9. *Aḥkâm ii't-ḫahâre ve's-şalât* (nşr. Muhammed Ebü'l-Ecfân – Abdurrahman Avf, Tunus 1980). Bunların yanında İbn Lüb'b'ün kaynaklarda zikredilen başka eserleri de vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Lüb, *Takrîbü emeli'l-ba'îd fi nevâzili'l-üstâz Ebî Sa'îd* (nşr. Hüseyin Muhtârî – Hişâm er-Râmî), Beyrut 2004, neşredeninin girişi, s. 15-52; İbnü'l-Hatîb, *el-İhâta*, IV, 253-255; a.mlf., *el-Ketîbetü'l-kâmine* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1983, s. 67-70; İbrâhim b. Mûsâ eş-Şâtîbî, *el-İfâdât* (nşr. M. Ebü'l-Ecfân), Beyrut 1986, neşredeninin girişi, s. 42-45, 93, 94, 109, 111, 114, 119, 126, 152, 154, 165, 166, 172, 173, 175; a.mlf., *Fetâvâ* (nşr. M. Ebü'l-Ecfân), Tunus 1406/1985, neşredeninin girişi, s. 61 vd., 127-128; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müḫzeb*, II, 139-142; İbnü'l-Ahmer, *A'lâmü'l-Mağrib ve'l-Endelüs* (nşr. M. Ridvân ed-Dâye), Beyrut 1407/1987, s. 186-191; İbnü'l-Cezerî, *Ġâyetü'n-Nihâye*, II, 7-8; Mücârî, *Bernâmeç* (nşr. M. Ebü'l-Ecfân), Beyrut 1982, s. 91, 118; Mevâk, *Sünenü'l-mühtedin fi makâmâti'd-dîn* (nşr. Muhammed b. Sîdî Muhammed b. Humeyyen), Rabat 2002, s. 59-64, 99; Süyûtî, *Buḫyetü'l-vu'ât*, II, 243-244; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'rib* (nşr. Muhammed Hacı) Beyrut 1401/1981, I, 297-298; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḫicâl*, III, 265-266; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylül-ibtiḫâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullah el-Herâme), Trablus 1989, s. 357-360; Makkarî, *Nefḫu'l-ḫîb*, V, 509-514; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1348; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), V, 140; *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-maḥḫûḫ*, Amman 1417/1999, I, 103-104; IX, 13; XI, 619; Mustafa es-Sameđî, *Fıkhü'n-nevâzil 'inde'l-Mâlikîyye*, Riyad 1428/2007, s. 152-154, 201-202, 286-288; Hayât Kâre, "Ejivârü'd-diyânât fi'l-Endelüs: Beyne'l-cedeli'd-dîni ve'l-ḫilâfi'l-ke'lâmî min ḫilâli Taḫyîdi li'bn Lüb el-Ġrnâḫî fi'l-ka'zâ' ve'l-kader", *al-Andalus Magreb*, sy. 16, Cádiz 2009, s. 185-208; Ahmed er-Reysûnî – Ali Hakan Çavuşoğlu, "Şâtîbî, İbrâhim b. Mûsâ", *Dia*, XXXVIII, 373-374.

